

Hannah Arendt
Eichmann Jeruzsálemben
I. fejezet

A bíróság

„Beth Hamishpath” – Az Igazság Háza: e szavaknál, melyeket a bírósági szolga erőteljes hangon kiált a terembe, fölugrunk üléseinkről, hisz ezek jelentik a három bíró érkezését, kik hajadonfőtt, fekete talárban egy oldalajtón át lépnek a tárgyalóterembe, a ferdén emelkedő, magasított pódium legfelső szintjén elfoglalják helyüket, és megnyitják a tárgyalást. Hosszú asztalukat, melyet nemsokára számtalan könyv és több mint 1500 dokumentum borít el, a bírósági gépírók veszik közre. A tolmácsokra, akik helye közvetlenül a bírói pulpitus alatt van, akkor lesz majd szükség, amikor a vádlott vagy a védelem és a bíróság közvetlenül kíván egymással értekezni. Egyébként a vádlott és védője, csakúgy mint majdnem az összes jelenlévő, fejhallgatón keresztül követi a héber nyelven folytatott tárgyalást, amely kiváló francia, használható angol és egy gyakran furcsa, majdnem érthetetlen német halandza szinkronfordítást kínál. (Minél inkább belegondolunk, hogy a per technikai részleteit milyen aprólékos gondossággal szervezték meg, annál érthetlenebbé válik, hogy éppen Izraelben lett volna lehetetlen a sok Németországból származó polgár között egy megfelelő fordítót találni ahhoz az egyetlen nyelvhez, melyet a vádlott és védője ért. A német zsidókkal szembeni régi előítélet, amely korábban Izraelben igen széles körben elterjedt, már rég a múlté, így magyarázatként egyedül a még régebbi, de még mindig hatásos „P-vitamin” marad, amint az izraeliek a kormány- és tisztviselőkörokkben elterjedt protekciót és nepotizmust körülírják.) A pódium harmadik szintjén, a bírák és a fordítók alatt látjuk a vádlott üveggalitkáját és a tanúk emelvényét; egymással pontosan szemben vannak, úgy, hogy a vádlott és a tanúk a publikumnak profiljukat mutatják. Legalul, a közönségnek háttal ül a főállamügyész, ügyészek és egyéb jogi tanácsadók nagy stábjával, mellette a védő, akinek az első helyeken egy asszisztens segítkezett.

A bírák magatartása egyetlen pillanatra sem válik teatráliássá. Érkezésük és távozásuk, mely az éppen adott ülés kezdetét és végét jelzi, nem mesterkéltségek, a tárgyalások során a figyelmük éppoly tárgyilagos, mint amilyen intenzív, megrázkódtatásuk, mellyel a hallatlan szenvedésekről szóló beszámolókat hallgatják, érezhető, de sohasem túljátsozt; amikor elvesztik türelmüket, mert az ügyész a tanúvallomásokat és az iratok bemutatását a parttalanságig elhúzza, spontaneitásuk üdítően hat. Udvariasságuk a védelemmel szemben talán egy kicsit túlhangsúlyozott, mintha mindig szem előtt tartanák, hogy „dr. Servatiusnak itt, idegen környezetben egyedül kell megvívnia fáradságos harcát”, magatartásuk a vádlottal szemben mindig korrekt és emberséges. E három férfi emberi nívója rögtön nyilvánvalóvá válik, a teremben mindenki tudomásul is veszi; nem meglepő, hogy egyikük sem enged a kísértésnek, hogy színházat játsszon, úgy tegyen, mintha rá lenne utalva a héber fordításra, hisz mindhárman Németországban születtek, és ott jártak iskolába. Moshe Landau, a bíróság elnöke alig várja meg válaszaival, hogy a tolmács kész legyen, gyakran beavatkozik a fordításba, kiigazítja és kijavítja a szöveget, láthatóan hálásan, hogy rövid lélegzethez jut az itt tárgyalt szörnyűséges dolgok folyamában. Több hónappal később, amikor a vádlottat keresztkérdéseknek vetik alá, a többi bíró is követi majd Moshe Landau példáját, és Eichmann németül szólítják meg – egy újabb bizonyítékra, milyen figyelemre méltón függetlenek az Izraelben uralkodó közhangulattól és az igazán érthető előítéletektől.

Egy dolog az elejétől kezdve világos volt: ebben a perben Landau bíró üti meg a hangot, és mindent megtesz annak megakadályozására, hogy a tárgyalások a vádló befolyása alatt, aki szívesen tolja magát előtérbe, kirakatper jelleget öltsenek vagy történetírásba csapjanak át. Ha ez nem mindig sikerül neki, részben azon múlik, hogy a tárgyalások

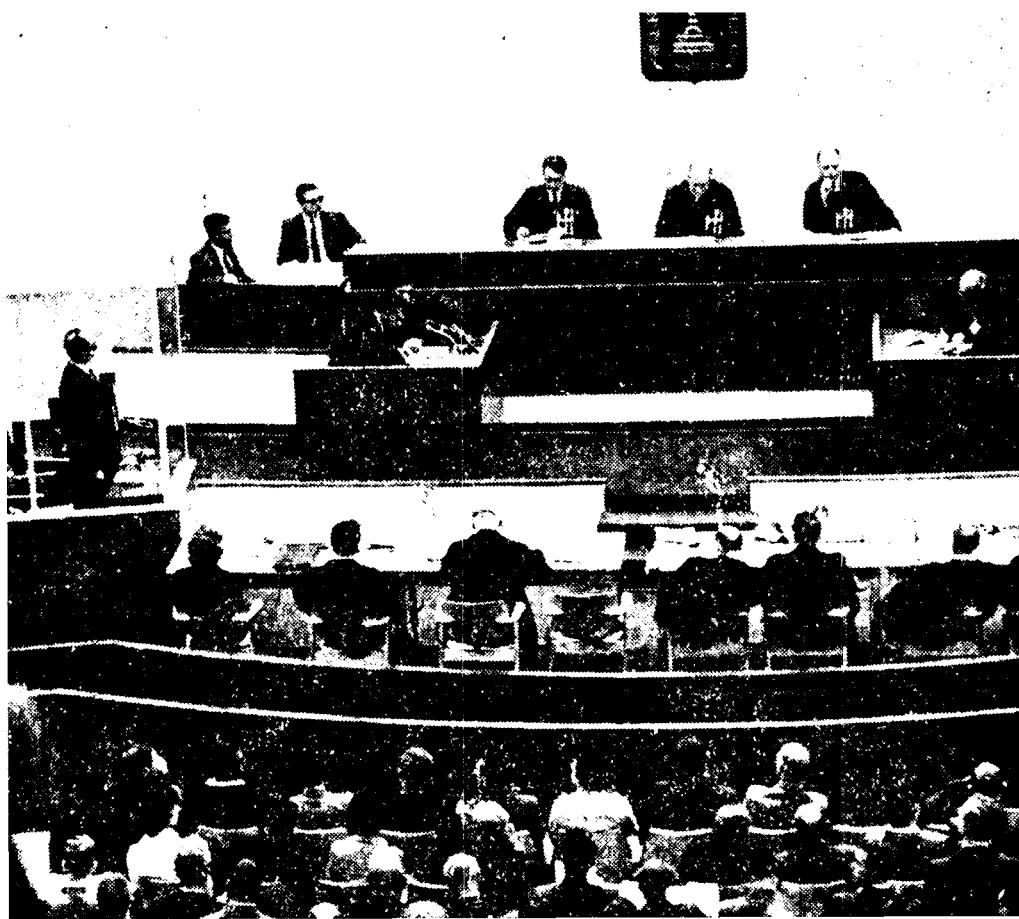
egy színpadon, nézőközönség előtt zajlanak, így a bírósági szolga hatalmas kiáltása, mely az ülést bevezeti, úgy hat, mint amikor a színházban felgördül a függöny. Az újonnan felépített Beth Ha'am, a „Nép Háza” auditóriumuma (melyet most magas kerítés övez, körös-körül súlyosan felfegyverzett rendőrség őriz, az előudvarban felállított barakkokban minden látogatót megmotonak, fegyverek után kutatva) eredetileg színháznak épült, a tudósítók és a nézők a nézőtéren és a karzaton ülnek, előttük az előszín és a színpad, a színészek megjelenésére szolgáló oldalajtókkal. Egy ilyen tárgyalóterem bizonyára nem rossz keret ahhoz a kirakatperhez, melyet Izrael miniszterelnöke, David Ben Gurion képzelt el, amikor elhatározta: Eichmannat Argentínából el kell rabolni, hogy a Jeruzsálemi Kerületi Bíróság elé állítsák, itt vonva felelősségre a „zsidókérdés végső megoldásában” betöltött szerepe miatt. És Ben Gurion, akit joggal neveznek az „állam építőmesterének”, mindvégig a tárgyalás láthatatlan rendezője marad. Egyetlen ülésen sem vesz részt – a tárgyalóteremben a főállamügyész, Gideon Hausner hangján beszél, aki az állam képviselője-

ként mindent megtesz, hogy engedelmesen szolgálja urát; ha ez – szerencsére – nem mindig sikerül neki, annak köszönhető, hogy a perben egy olyan ember elnököl, aki számára az igazságosság éppoly kötelező érvényű, mint amennyire kötelező az ügyész számára urának hangja. Az igazságosság megköveteli, hogy a gyanúsítottat vádolják, védjék, végül ítélkezzenek felette, viszont azokat a látszólag magasabb rendű kérdéseket, melyek a közvéleményt foglalkoztatják, félre kell tenni. (Ilyen kérdések: „Hogyan volt mindez lehetséges?” és „Mik voltak az okok”, ilyen kérdések: „Miért pont a zsidók?” és „Miért pont a németek?”, „Milyen szerepe volt a többi nemzetnek?”, „Milyen mértékben felelősek a szövetségesek?”, „Hogyan vehették rá a zsidókat saját vezetőik az önmaguk megsemmisítésében való aktív közreműködésre?” és „Miért hagyták magukat mint a birkák a mézarszékre vezetni?”) Hisz a közvéleményhez – vetette egyszer oda élesen Landau bíró a főállamügyésznek – „végtére is nincs semmi közünk”. Az igazságosság szempontjából a tárgyalóteremben csakis Adolf Eichmann a fontos, Karl Adolf Eichmann fia, a saját vé-

delmére épített üvegkalitkában ülő, középmagas, sovány, ötvenes éveinek közepén járó ember a hátrafésült hajával, rosszul ülő fogsorával és rövidlátó szemével, aki az egész per folyamán merev nyakkal csakis a bírói emelvényt nézi, arcát egyetlen alkalommal sem fordítja a közönség felé, s kétségbeesetten próbálja tartását megőrizni – általában sikerül is neki, az ideges rángás ellenére, amely még jóval a per kezdete előtt eltorzította az arcát. Az ő tetjeiről van szó, nem a zsidó nép szenvedéseiről; őt perelték be, nem a német népet vagy az emberiséget, még csak nem is az antiszemitizmust vagy a fajgyűlöletet.

Most azonban kiderül, hogy az igazságosság – a

A jeruzsálemi törvényszék tárgyalóterme

Ben Gurion módján gondolkodó emberek számára tán egy „absztrakció” – szigorúbb úr, mint a miniszterelnök, minden hatalmával együtt. Hogy e hatalom játékszabályai mennyire rugalmasak, mennyire elnéző a szolgálóival szemben, azt Hausner úr igen hamar és nagyobb gátlások nélkül demonstrálja: e játékszabályok megengedik, hogy az ügyész a per ideje alatt sajtókonferenciákat tartson és TV-interjúkat adjon (a Glickmann-Corporation által támogatott amerikai programban állandóan mutatják a szokásos reklámokat, esetünkben ingatlanhirdetéseket), sőt a szabályok később még a sajtó képviselői előtti „spontán” dühkitöréseket is engedélyezik – torkig van azzal, hogy Eichmann-nak keresztkérdéseket tegyen fel, hisz minden kérdésére hazugságokkal válaszol; a szabályok megengedik, hogy gyakran forduljon a közönséghez, melynek tulajdonképpen háttal kellene állnia, jóváhagynak minden olyan pózt, melyekből rendkívüli hiúságára következtethetünk. Aki az igazságosságot szolgálja, annak semmi ilyesmit nem szabad tennie. Az igazságosság szolgálata ugyanis megköveteli a rendkívüli visszafogottságot, a nyilvánossághoz fűződő minden kapcsolat megszakítását, s bár a gyászt még megengedi, a haragot már nem, szigorú mértékletességre int minden csábítással szemben, hogy az ember a fényszórók, kamerák és mikrofonok által rivaldafénybe állítsa magát.

De a bírák bármilyen lelkiismeretesen próbálták is a rivaldafényt elkerülni – mégiscsak ott fön, egy színpadon ültek, szemben a közönséggel, pontosan úgy, mint a színházban. A közönség az egész világot volt hivatott képviselni, és az első hetekben valóban legnagyobbbrészt napilapok, folyóiratok és magazinok tudósítóiból állt, akik mind a négy égtáj felől érkeztek Jeruzsálembe. Egy színjátékot akartak bemutatni nekik, pontosan olyan szenzációsat, mint amilyenek a nürnbergi perek voltak, csak most „a zsidóság tragédiája, annak minden részlete” került színre. Hiszen „amikor mi Eichmann-t nem zsidók ellen elkövetett bűnökkel is vádoljuk”, akkor nem azért, mert azokat elkövette, hanem „mert nem teszünk különbséget a népek között”. Valóban figyelemre méltó mondat egy államügyész nyitóbeszédében, s amint később kiderült, igen jellemző is a vádra. Ugyanis a vád számára e per elsősorban a zsidók szenvedéseiről szólt, s csak másodlagosan foglalkoztak Eichmann tetteivel. Hausnert követve eme különbség lényegtelennek

tűnt, hiszen „csak egy olyan ember volt, aki szinte kizárólag a zsidókkal foglalkozott, akinek feladata a zsidók kiirtása volt, s akinek a szerepe ebben a gyalázatos rezsimben erre korlátozódott. Ez az ember Adolf Eichmann.” Nem volt-e logikus a törvényszéknek a zsidó szenvedések (természetesen senki által nem vitatott) tényeit bemutatni, és utána olyan bizonyítékokat keresni, amelyek Eichmann-t eme eseményekkel valamilyen módon kapcsolatba hozzák? A nürnbergi perekben, melyek során a vádlottakat „különböző nemzetek tagjai ellen elkövetett bűnökkel vádolták”, vajon nem abból az egyetlen okból hagyták figyelmen kívül a zsidó tragédiát, mert Eichmann nem volt jelen?

Valóban hitte-e Hausner, hogy a Nürnbergi Törvényszék nagyobb súlyt helyez a zsidóság sorsára, ha Eichmann is a vádlottak padján ült volna? Aligha. Mint Izraelben szinte mindenki, ő is úgy gondolta, hogy a zsidóknak csak egy zsidó törvényszék szolgálthat igazságot, és a zsidók feladata, hogy ellenségeik felett ítélkezzenek. Innen ered az a majdnem egyöntetűen ellenséges reakció, melyet Izraelben egy nemzetközi bíróság pusztá emlegetése is kiváltott, amely Eichmann-t nem a „zsidó nép ellen elkövetett” bűnökért, hanem a zsidó népen elkövetett emberiségellenes bűnökért fogta volna perbe. Innen ered az a különösen csengő dicsékvés, hogy egy bíróság „nem tesz különbséget a népek között”, ami azonban Izraelben, ahol a zsidó polgárok státusát a rabbinisztikus törvények szabályozzák, egy zsidó nem házasodhat nem zsidóval, tehát a népek megkülönböztetése jogilag rögzített, nem keltett különösebb megdöbbenést. (A külföldön kötött házasságokat elismerik ugyan, de az ilyen vegyes házasságból származó gyerekeket házasságon kívülinek tekintik, ellenben a zsidó szülőktől származó, házasságon kívül született gyermek legitimnek számít; mindemellett egy nem zsidó anya gyermeke törvényesen nem házasodhat, nem is lehet törvényesen eltemetni. 1953 óta a családjogi ügyek feletti ítélkezés jelentős részét immár világi bíróságok hatáskörébe utalták át. Azóta a nőknek lehet tulajdonuk, örökölhetnek, és a férfikkal jogilag általában egyenlőkké váltak. Ettől azonban még nem lett jobb a helyzet: éppen a reformok igazolják, hogy nem a jámborság figyelembevétele vagy a fanatikusan vallásos kisebbség hatalma akadályozta meg Izrael kormányát abban, hogy a házasság és a válás kérdéseit illetően is a világi jogalkotás illetékességét ismerjék el a

rabbinisztikus törvénykezéssel szemben. Úgy tűnik, az izraeli polgárok – függetlenül attól, hogy vallásosak-e vagy sem – egyetértének a nem zsidókkal kötött házasságot tiltó törvény megtartásával. Elsősorban emiatt értenek egyet azzal is – e ténytet egyébként magas rangú izraeli köztisztviselők a tárgyalótermen kívül kertelés nélkül elismerték –, hogy nincs igazán szükségük írásba foglalt alkotmányra, hiszen akkor az ilyen jellegű törvényeket szóról szóra le kellene írniuk. „A polgári házasságkötés elleni legfőbb érv az, hogy megosztaná Izrael Házát és az [Egyesült Államokban élő] zsidókat elválasztaná a diaszpórában élőtől” – írta nemrégiben Philip Gillon a *Jewish Frontier* című cionista folyóiratban.) Akárhogyan is, az a gondtalanság, amellyel a vádló a hírhedt 1935-ös nürnbergi törvényeket – amelyek a zsidók és a németek közötti házasságkötést és nemi kapcsolatot megtiltották – megbélyegezte, némiképp lélegzetelállítóan hatott. A jobban informált tudósítók tisztában voltak az ügy iróniájával, de krónikájukban mégsem említették. A pillanat nyilvánvalóan nem volt alkalmas arra, hogy a zsidókat figyelmeztessék saját országuk törvényeinek és jogrendszerének hibáira.

Amennyiben a pert az egész világnak szánták, és a színjáték célja a zsidó szenvedések szörnyűsége panorámájának bemutatása lett volna, akkor a valóság nem felelt meg eme elvárásoknak és szándékoknak. A legtöbb újságíró nem bírta két hétnél tovább, ezután a közönség drasztikusan megváltozott, s vele változott az eredeti szándék is. Immár a lakosság bizonyos rétegeinek érdeklődését kívánták felkelteni, elsősorban a fiatal generációkét, amelyek az ügyet nem ismerhették, vagy az orientális zsidókét, akik az egészről alig tudtak valamit. A pernek kellett volna bemutatnia, hogy mit jelent nem zsidók között élni, meg kellett volna győznie őket arról, hogy egy zsidó csakis Izraelben élhet biztonságban és tisztességben. (E véleményről a tudósítók egy brosúrából értesülhettek, amelyik az izraeli jogrendszert mutatta be. Ebben idézi a szerző, Doris Lankin a Legfelsőbb Bíróságnak két apa ügyében meghozott ítéletét, akik „gyermeküket elrabolták és Izraelbe vitték”. A döntés értelmében a gyermekeket vissza kellett adni anyjuknak, mivel külföldön is érvényes a gyermekük nevelése iránti jogi igényük. A szerző – a feltétlen legalitás iránt érzett ugyanazon büszkeséggel, amellyel Hausner úr is késznek mutatkozott olyan esetekben is gyilkosságért vádat emelni, amikor az áldo-

zatok nem zsidók voltak – így folytatta: a bíróság ekképp döntött, „holott a gyermekek visszahelyezése az anyai gondnokság és gondozás alá azt jelentette, hogy kiszolgáltatták őket a diaszpóra elengedhetetlen elemeivel vívandó egyenlőtlen küzdelemnek”.) Csakhogy a közönség soraiban nem voltak orientális zsidók, fiatalok is alig, a publikum – megkülönböztetve őket a zsidóktól – nem is izraeliekből állt. A gyakran csak félig telt teremben a „túlélők” ültek, öreg, jobb esetben idősödő emberek, európai emigránsok, mint jómagam, akik régóta kívülről tudták, amit tudniuk kellett, semmi szükségük nem volt a kioktatásra, és egészen bizonyosan nem ebből a perből vonták le következtetéseiket. Amint egyik tanú követte a másikat, amint a döbbenet döbbenetre halmozódott, ott ültek és hallgatták a beszámolókat, amelyek elviselhetetlenek lettek volna, ha a szemébe kellett volna nézniük annak az embernek, aki mindezt előtarja. Minél kimerítőbben adták elő „a zsidó nép ezen generációjának szerencsétlenségét”, minél nagyszerűbb volt Hausner úr retorikája, annál haloványabbá és kísértetiesebbé vált az üvegkalitkában ülő figura. Még a felemelt mutatóujj: „Ott ül ő, a szörnyeteg, aki mindezért felelős!”, sem volt képes a kísértetet életre kelteni.

Éppen a szörnyűségek súlya okozta, hogy a per színjáték jellege összeomlott. A perek és a színjátékok közös vonása, hogy a tettel kezdődnek és végződnek, nem pedig az áldozattal. A kirakatperек esetében sokkal fontosabb, mint egy közönséges pernél, hogy pontosan körvonalazzák, mi történt, és azt hogyan hajtották végre. A per középpontjában csak az a személy állhat, aki cselekedett – ebből a szempontból hasonlít a dráma hőisére –, és ha szenved, azért kell szenvednie, amit elkövetett, nem pedig azért, mert cselekedeteivel másoknak szenvedést okozott. Mindenkinél jobban tudta ezt a törvényszék elnöke, akinek a szemében a per szörnyűségek véres káoszává kezdett fajulni – „olyan hajó, amelyik kormányos nélkül sodródik ide-oda a parthoz verődő hullámokon”. Próbálkozásai, hogy a kormányt ismét magához ragadja, gyakran kudarcot vallottak, ami részben a védelem hibája volt, hiszen szinte sohasem tiltakozott, amikor a tanúk olyan dolgokról beszéltek, melyeknek semmi, illetve alig valami közük volt Eichmannhoz – az ilyen irreleváns vallomásokat azonban csak akkor utasíthatja vissza az elnöklő bíróságnak, ha a védelem tiltakozik. A dokumentumok bemutatásakor

dr. Servatius kissé aktívabb lett, és amikor a vád Hans Franknak, Lengyelország Nürnbergben kivégzett egykori főkormányzójának a naplóját hozta fel terhelő bizonyítékként, az ügyvéd ritka tiltakozásainak leghatásosabbikával reagált: „Csak egy kérdésem van: az Adolf Eichmann név, a vádlott neve előfordul-e egyszer is e 29 [valójában 38] kötetben? [...] Az Adolf Eichmann név a 29 kötet egyikében sem fordul elő egyszer sem [...] Köszönöm, nincs több kérdésem.”

Így tehát a perből mégsem lett színjáték, de a Ben Gurion előzetes szándékainak megfelelő demonstráció mégis megvalósult; a bíróság annak a „leckének” lett a platformja, melyet a zsidóknak és nem zsidóknak, araboknak és izraelieknek, röviden az egész világnak szántak. Ugyanabból a példából a közönség különböző kategóriáinak más-más következtetéseket kellett volna levonniuk, melyeket Ben Gurion a per kezdete előtt megjelent cikksorozatában, amikor is Eichmann elrablását a világ előtt igazolnia kellett, már megjelentetett. A nem zsidó világnak szóló lecke így hangzott: „Meg szeretnénk mutatni a világnak, hogyan gyilkoltak meg a náci embermilliókat, mert zsidók voltak, egymillió csecsemőt, mert zsidó csecsemők voltak.” Vagy amint az ország legnagyobb pártjának, a Ben Gurion által vezetett Mapainak a lapjában, a *Davar*-ban lehetett olvasni: „A világ nyilvánosságának tudnia kell, hogy náci-Németország nem pusztán hatmillió európai zsidó lemészárlásáért felelős.” Végül ismét Ben Gurion saját szavaival: „Azt kívánjuk, hogy a világ nemzetei [mindezt] megtudják [...] és szégyelljék magukat.” A diaszpórában élő zsidóknak arra kellett volna emlékezniük, hogy a zsidóság „minden szellemi teljesítményével, erkölcsi követelményeivel és messianisztikus céljaival már négyezer éve” áll szemben az „ellenséges világgal”, és a diaszpórában a zsidó nép szétesése azzal végződött, hogy birkaként mentek a halálba; csakis a zsidó állam létrejötte tette lehetővé számukra a védekezést és a harcot – a függetlenségi háborúban, a Suez-keletben, az Izrael békétlen határai mentén szinte naponta folyó csatározásokban. Egyrészt ily módon kívánták demonstrálni a nem Izraelben élő zsidók számára az izraeli hősiesség és a zsidó tehetetlenség közötti különbséget, másrészt azonban az izraelieknek is szántak némi tanulnivalót: „A

nagy katasztrófa után felnövekvő izraeli generációkat” az a veszedelem fenyegeti, hogy elveszítik a zsidó néphez, ezáltal a saját történelmükhöz fűződő kapcsolatukat. „Fontos, hogy ifjúságunk emlékezzék mindarra, ami a zsidó néppel történt. Azt szeretnénk, hogy ismerjék történelmünk legtragikusabb tényeit.” Ben Gurion végül a per megrendezésének motivációi között említette, hogy ily módon sikerül majd „más náciakat is előhurcolni a rejtékhelyükről, és rámutatni például egyes arab vezetők és a náciak kompromittáló kapcsolataira”.

Ha az említettek lettek volna az egyedüli okai, hogy Eichmann Argentínából elrabolják és a Jeruzsálemi Kerületi Bíróság elé állítsák, akkor a per jogosságát aligha lehetett volna igazolni. A tanulságok, melyeket a perből kellett volna levonni, részben fölöslegesek, részben pedig egyenesen félrevezetők voltak. Hitler elérte, hogy az antiszemitizmus mindenütt szalonképtelen legyen, talán nem egyszer s mindenkorra, de a jelenre nézve bizonyosan. Persze nem azért, mintha a zsidók hirtelen mindenütt népszerűvé váltak volna, hanem – Ben Gurion saját szavait idézve – mert a legtöbb ember „számára világossá vált, hogy az antiszemitizmus végállomása manapság a gázkamra és a szappangyár”. Ugyanilyen fölösleges volt a diaszpórában élő zsidók számára kiosztott lecke, akiknek aligha volt szükségük a nép egyharmadának vesztét okozó nagy katasztrófára, hogy az őket körülvevő világ ellenségességéről meggyőződjenek. Az antiszemitizmus örök jelenidejűségébe és örökkelválóságába vetett hit nem pusztán a cionista moz-

**Dr. Robert Servatius kölni ügyvéd
- Adolf Eichmann védője**

galom leghatékonyabb ideológiai alkotóeleme immár a Dreyfus-ügy óta, hanem ez a meggyőződés volt a tulajdonképpeni oka annak az egyébként nehezen felfogható készségegnek is, amellyel a német zsidóság a nácik hatalomra jutása után teljes egészében „a tények talajára állva”, a náci hatóságokkal tárgyalásokba kezdett. (Természetesen ezeket a tárgyalásokat a rezsím kezdeti stádiumában éles szakadék választotta el a zsidó tanácsok későbbi együttműködésétől. Ekkor még politikai és nem morális döntésről volt szó. A tények talajára álltak, nem akarták a „konkrét segítő munkát” „absztrakt”, ahogy fogalmazták, „üres” hadüzenetekkel veszélyeztetni. Hogy eme „reálpolitika” mégis milyen veszélyeket rejtett magában, csak a háború kitörése után derült ki, amikor a zsidó szervezetek funkcionáriusai és a náci bürokrácia közötti, évekre visszamenő kapcsolat tényének betudhatóan az

a bizonyos szakadék könnyedén áthidalhatóvá vált, immár a valódi kisegítő munka érdekében.) Pontosan ebből a meggyőződésből fakadt az a politikailag oly veszélyes helyzet, hogy képtelenek voltak különbséget tenni barát és ellenség között; és bizony nem a német zsidók voltak az egyedüliek, akik alábecsülték ellenségeiket, mert úgy képzelték, hogy a zsidókérdésben minden nem zsidó egyformán érez és gondolkodik. Amennyiben Ben Gurion ezt a fajta „zsidó tudatot” kívánta erősíteni, nagyon melléfogott; hiszen az izraeli állami öntudat egyik legfontosabb előfeltételének éppen annak kellene lennie, hogy ez a mentalitás megváltozzék. Az izraeli állam megalapítása a zsidókból egy népet teremtett a többi nép között, nemzetet a többi nemzet között, államot a többi állam között, amelynek per definitionem plurálisnak kell lennie, amelyik a világnak évezredek és a vallásban sajnálatos módon mély gyökereket eresztett zsidó felosztását zsidókra és nem zsidókra többé nem tűri.

Mi illusztrálhatta volna jobban az izraeli hősiesség és a zsidó tehetetlenség között fennálló ellentmondást a szörnyűséges tényeknél – amint ezrek és ezrek, végül pedig emberek milliói pontosan megjelentek a transzportok gyülekezőhelyén, ahonnan a halálba küldték őket, amint lépésről lépésre közeledtek kivégzőhelyük felé, ott megásták saját sírjukat, levetették és gondosan összehajtották a ruháikat, engedelmesen egymás mellé feküdtek, hogy lelőhessék őket? E pontnál az államügyész is leragadt, minden tanúnak feltette ugyanazokat a kérdéseket: „Miért nem álltatok ellen?”, „Miért szálltatok fel a vonatra?”, „Tehát ott áll tizenöt-ezer ember néhány száz főnyi őrszemélyzettel szemben, miért nem támadtatok meg őket? Miért nem lázadtatok fel, miért nem vetettétek rájuk magatokat?” Mindez nagyon szépen és logikusan hangzott, mégis alapvetően hamis volt. Hiszen egyetlen nem zsidó csoport, egyetlen más nép sem viselkedett hasonló körülmények között másképpen. Az egykori buchenwaldi fogoly, David Rousset francia író írta le tizenhat évvel ezelőtt, még az események közvetlen hatása alatt azt a folyamatot, amelyik mindegyik koncentrációs táborban hasonlóképpen zajlott: „Az SS diadala megköveteli, hogy a megkínzott áldozat tiltakozás nélkül engedje magát az akasztófához vezetni, lemondjon az ellenállásról, és önmagát annyira feladja, hogy elveszítse az identitását. Mindez nem ok nélkül való. Nem csak úgy, egyszerű szadizmusból követelik meg az SS-legé-

nyek ezt a fajta alávetést. Pontosan tudják, hogy egy olyan rendszer, amely áldozatát megtöri, mielőtt a vérpadra küldi [...] minden másnál összehasonlíthatatlanul alkalmasabb egy egész nép rabszolgasorba döntésére, rabszolgaságban tartására. *Semmi sem szörnyűbb az emberi lények eme felvonulásánál, akik bábokként mennek a halálba.*” (*Le Jour de notre Mort*, 1947.) A bíróság egyetlen megkérdezett tanútól sem kapott választ az ügyész ostoba és szörnyű kérdéseire, melyeket egyébként saját maga is könnyen megválaszolhatott volna. Például ha felidézi annak a 425 fiatal holland zsidónak a sorsát, akiket 1941 februárjában tartóztattak le Amszterdam régi zsidónegyedében, a zsidó ellenállási csoport és a német biztonsági rendőrség között vívott harc után. Előbb Buchenwaldba szállították, majd átvitették őket az ausztriai Mauthausen koncentrációs táborába, ahol szó szerint halálra kínozták mindannyiukat. Hónapokon keresztül haltak meg ezer halállal, mindegyiküknek minden oka meglett volna arra, hogy irigyeljük Auschwitzba került testvéreiket, de még a rigaiakat vagy minszkieket is. *Van rosszabb a halálnál*, és az SS állandóan gondoskodott arról, hogy áldozataik e tényt soha ne felejtsek el. Az igazságot és a zsidók számára releváns tényeket sok egyéb szempont mellett ezért is torzították el azáltal, hogy a bíróság előadása oly makacsul, kizárólag a zsidó nép szenvedéseivel foglalkozott. Hiszen a varsói gettólázadás nagyságát és azon kevesek hősiességét, akik harcolva mentek a halálba, éppen az adja meg, hogy visszautasították azt a viszonylag könnyű halált – a kivégzőosztag előtt vagy a gázkamrában –, amit a náci ajánlottak nekik. Mindazon tanúk, akik Jeruzsálemben a felkelésről és lázadásról azt vallották, hogy „a felkelés a katasztrófa történetében [...] kicsi helyet foglal el”, ismételtlen igazolták: csak az egészen fiatalok voltak képesek „úgy dönteni, hogy ne egyszerűen csordaként menjenek a vágóhídra”.

Egy másik szempontból azonban igazolódtak Ben Gurion elvárásai: a per valóban hozzájárult más náci és bűnözők kézre kerítésének sikeréhez – még ha nem az arab országokban is, melyek teljesen nyíltan százaknak nyújtottak menedéket, ahol tehát senkinek nem kellett „bujkálnia”. A főmufti és a náci között a háború idején fennálló kapcsolat sem volt titok; előbbi az utóbbiak segítségével reménykedett az „Endlösung” közel-keleti variánsának megvalósításában. A damaszkuszi és bejrúti, a kairói és jordániai újságok nem is titkolták

Eichmann iránti rokonszenvüket, illetve sajnálkozásukat, hogy „munkáját nem sikerült befejeznie”; a per kezdetének napján egy kairói rádióadás még ostorozta is a németeket, szemükre vetette, hogy „az utolsó háborúban egyetlen német repülő sem támadott meg és nem is bombázott egyetlen zsidó települést sem”. Az arab nacionalistáknak a nemzeti-socializmus iránt érzett szimpátiája közismert, ők maguk sem titkolják, sem Ben Gurionra, sem egy perre nem volt szükség, hogy őket és cinkosikat „felkutassák”; mindenki tudja, hol található. A per inkább azt bizonyította, hogy az Eichmann és a korábbi jeruzsálemi mufti, Haj Amin el Husseini kapcsolatairól szóló legendák minden alapot nélkülöznek. (Ténylegesen egy hivatalos fogadáson mutatták be a muftinak, más osztályok vezetőivel együtt.) A mufti szoros kapcsolatban állt a Külügyminisztériummal és Himmlerrel, de ez sem volt újdonság.

Amennyire Ben Gurion megjegyzései „a náci és egyes arab vezetők között fennálló kapcsolatokról” a lényegét nem érintették, annyira meglepő volt, hogy a felkutatandó náci kapcsán a mai Németországot egyáltalán meg sem említette. Természetesen megnyugtató volt hallani, hogy Izrael „Adenauert nem teszi felelőssé Hitlerért”, valamint „egy tisztességes német számunkra egy tisztességes ember, még akkor is, ha ahhoz a nemzethez tartozik, amelyik húsz évvel ezelőtt zsidók millióit gyilkolta meg”. (Tisztességes arabokról nem esett szó.) A Német Szövetségi Köztársaság eddig ugyan még nem ismerte el diplomáciailag Izrael államot – valószínűleg attól a félelemtől vezérelve, hogy az arab országok akkor elismernék Ulbricht NDK-ját –, de az elmúlt tíz évben hétszázharminc-hatmillió dollár jóvátételt fizetett Izraelnek. E fizetési kötelezettség hamarosan lejár, és Izrael éppen az Eichmann-per idején tárgyalt Nyugat-Németországgal egy hosszú távú kölcsönről. A két ország, és különösen Ben Gurion és Adenauer személyes kapcsolata tehát meglehetősen jó volt, így amikor a per utóhatásaként az izraeli parlament, a kneszet néhány képviselője megpróbált bizonyos akadályokat gördíteni a Nyugat-Németországgal folytatott kulturális cserekapcsolatok útjába, az minden bizonnyal ellentétes volt Ben Gurion szándékával, aki e fejleményt nem is látta előre. Megjegyzésre méltó, hogy azt sem látta előre – vagy legalábbis nem tartotta említésre érdemesnek –, hogy Eichmann le-tartóztatása váltja majd ki Németországban az el-

ső komolyabb kísérleteket legalább azoknak a személyeknek a bíróság elé állítására, akik a gyilkosságokban ténylegesen részt vettek. Az Erwin Schüle főállamügyész vezette, meglehetősen későn, 1958-ban létrehozott Náci Bűnöket Kutató Központnak igen komoly nehézséget okozott az összegyűjtött bizonyítékokkal a német tartományokban büntetőeljárásokat kezdeményezni: Eichmann elfogatása előtt nyilvánvalóan „komolyan megfontolandó érvek” szóltak az ellen, „hogy az elévülés határát súroló, már majdnem elfeledett bűnök” kivizsgálását az ítélelethozatalig végigvigyük – „a Németország határain túl még ma is meglévő hajlandóság a náci gonosztetteinek levezetésére a német nemzetkarakterből és ezáltal minden német egyformán felelőssé nyilvánítására” „új lendületet” kapna, és „a bűnök túlságosan nagyvonalú beismerése” képes lenne „a népek bűnöket összekeverő hajlama okán elhomályosítani a bonyolult történelmi összefüggéseket”, vagy megfordítva: „a tettesek behatárolt körének elítélése” „mindenki más” számára megkönnyítené, hogy „a felelősségben való részesedés alól magát immár teljes mértékben, magasabb szempontokból” felmentettnek érezhesse (Erwin Wilken egyházi főtanácsos, *Rheinische Merkur*, 1963. VI. 7.). Az ilyen jellegű megfontolásokról a nyilvánosság csak akkor értesült, amikor egy 500 perből álló hullám már beindult. Noha a jeruzsálemi perben alig kerültek napvilágra újabb bizonyítékok, már Eichmann szenzációs letartóztatásának puszta híre arra indította a német bíróságokat, hogy a ludwigsburgi Központ anyagait felhasználják, és megpróbálják a Németországban a múlt oly módon történő feldolgozásával szemben igen széles körben elterjedt ellenállást leküzdeni, hogy legalább „a köztünk élő gyilkosokat” felelősségre vonják. A rendőrség régi, jól bevált módszerével láttak munkához: jutalmat tűztek ki az ismert bűnözők megtalálói számára.

Az eredmény bámulatos volt. Hét hónappal Eichmann Jeruzsálembe érkezése után – és négy hónappal a per kezdete előtt – letartóztatták Richard Baert, az auschwitzi parancsnok, Rudolf Höss utódát. Ezt követően gyors egymásutánban megtalálták az úgynevezett Eichmann-kommandó többi tagját is: Franz Novakot, aki Ausztriában élt nyomdászként; dr. Otto Hunschét, aki Nyugat-Németországban ügyvédként dolgozott; Hermann Krumejt, akiből drogista lett; Gustav Richtert, az egykori romániai „zsidóügyi tanácsadót”, illetve

Willi Zöpföt, aki a fenti állást töltötte be Amszterdamban. Bár az őket terhelő bizonyítékok Németországban korábban már újságokban és könyvekben is nyilvánosságra kerültek, mégsem tartotta egyikük sem fontosnak, hogy álnéven éljen. A háború vége óta először teltek meg a német újságok a náci bűnözők ellen indított perekről szóló tudósításokkal, helyesebben kizárólag tömeggyilkosok elleni perekről volt szó, ugyanis 1960 májusa, Eichmann fogságba ejtésének hónapja óta az összes többi bűn elévült, immár nem tartozik az igazságszolgáltatás hatáskörébe, és 1965-től a gyilkosság is elévült majd. A bíróságok régi keletű idegenkedése a náci bűnök üldözésétől, illetve a lakosság ellenállása az ilyen jellegű perekkel szemben, amit a német tanúk krónikus emlékezetkiesése igazol, azóta főképp az igen gyakran előforduló, fantasztikusan enyhe elsőfokú ítéletekben nyilvánul meg. (Az SS Einsatzgruppék egyik vezéralakja, dr. Otto Bradfisch, 15 000 zsidó meggyilkolásában való, bizonyított részvételért és Lódz polgármestereként további 22 000 zsidó meggyilkolásánál nyújtott segítségért 13 évi börtönbüntetésre kapott. Eichmann jogtanácsosát, dr. Otto Flunschét eredetileg 1962 júliusában a frankfurti esküdtszék mintegy 600 zsidó meggyilkolásánál nyújtott segítségért *becsületvesztés nélkül* ötévi börtönbüntetésre ítélte, majd rögtön szabadlábra is helyezte. Igaz, magyar zsidók meggyilkolása miatt jelenleg ismét bíróság előtt áll az Eichmann-kommandó egy másik tagjával, Hermann Krumejjel együtt. Egy bizonyos Josef Lechthalert két orosz városka zsidó lakosságának likvidálásáért három év és hat hónapi börtönbüntetésre ítélték. A ludwigsburgi Központ fennállása óta eltelt öt évben [a *Spiegel* szerint] a Szövetségi Köztársaság esküdtszékei 120 elítélt ügyében – a vád minden esetben gyilkosság vagy gyilkosságban való bűnrészesség volt – hoztak ítéletet: hét esetben ötévi börtönbüntetést, 59 esetben három és öt év közötti börtönbüntetést, 25 esetben öt és tíz év közötti börtönbüntetést, kilenc esetben tíz és tizenöt év közötti börtönbüntetést és húsz esetben életfogytiglani börtönbüntetést szabtak ki.) Csak most tartóztatták le a náci időszak néhány prominens alakját, jóllehet legtöbbjüket a német hatóságok már évekkel korábban felmentették a náci vád alól. Közöttük volt Karl Wolf SS-tábornok, Himmler személyes törzsének egykori főnöke, aki – a Nürnbergi Törvényszéken 1946-ban bemutatott dokumentum szerint – „különös örömmel” fo-

gadta a hírt, miszerint „immár tizennégy napja naponta egy vonat, mindegyik a kiválasztott nép 5000 tagjával” indul Varsóból Treblinkába, egy keleti megsemmisítő táborba. Most végre őt is bíróság elé állították a Szovjetunióban elkövetett tömeggyilkosságokban való bűnrészessége miatt. Letartóztatták Wilhelm Koppét is, aki először a chelmnói elgázosítások beindítását szervezte meg, majd Lengyelországban Friedrich-Wilhelm Krüger utóda lett. Koppe, az SS egyik legprominensebb vezetője, akinek feladata Lengyelország „judenrein”-ná tétele volt, a háború utáni Németországban egy csokoládégyár igazgatójaként dolgozott.

Néha-néha olyan ítéletekről is hallani lehet, amelyek keményebbek, sőt nagy ritkán elérik a kiszabható büntetés felső határát. Csakhogy ez sem mindig megnyugtató. Itt van például az egykori magas rangú SS-vezér, Erich von dem Bach-Zelewski tábornok esete, akit 1961-ben a „Röhm-lázadás” kapcsán történt gyilkosságokban való részvétele miatt 3 és fél évre ítélték. 1962-ben ismételen bíróság elé állították Nürnbergben, mert 1933-ban meggyilkolt hat német kommunistát, ezért életfogytiglani fegyházbüntetést kapott. A két ítélet egyike sem említi, hogy Bach-Zelewski a keleti fronton a partizánok elleni harc irányítója volt, és részt vett a minszki, valamint a szintén fehéroroszországi mogiljovi zsidók tömeges lemészárlásában. Vajon a német jogszolgáltatás – olyan indoklással, hogy a háborús bűnök nem bűnügyi jellegű cselekedetek – „népek közötti megkülönböztetést” tett volna? Avagy a Bach-Zelewski elleni, legalábbis a háború utáni német bíróságoktól olyannyira szokatlanul kemény ítéletnek az lehet az oka, hogy azon kevesek közé tartozott, akik a zsidók tömeges meggyilkolása után valódi idegösszeomlást kaptak, ezután megpróbálta őket megvédeni az Einsatzgruppéktól, illetve Nürnbergben a vád tanújaként vallott? E kategóriában ő volt az egyetlen, aki 1952-ben nyilvánosan tömeggyilkossággal vá-

dolta önmagát, emiatt azonban soha egyetlen bíróság sem emelt vádat ellene.

Az utóbbi évben azonban a dolgok kétségtelesen megváltoztak. Ha az ügyészség fellebbezett, a Szövetségi Törvényszék az alsóbb fokú bíróságok érthetetlenül enyhe ítéleteit többször is megsemmisítette, és előfordult, hogy a helyi bíróságok is a maximálisan kiszabható életfogytiglani fegyházbüntetésről hoztak ítéletet. Újabban a közéletben is hallhatók olyan hangok, amelyek elmondják, hogy a korábbi bírósági gyakorlat „okot ad az aggodalomra a Szövetségi Köztársaság oly sokat dicsőített jogállamiságáért” (amint dr. Hermann Veit mondta a baden-württembergi parlamentben). Eme aggodalom valóban teljesen jogos. Ugyanakkor az Adenauer-kormány – valószínűleg a jeruzsálemi per hatására – kényszerítve érezte magát több mint 140 bíró és államügyész elbocsátására, illetve számos olyan magas rangú, sőt igen magas beosztású rendőrtisztviselő eltávolítására, akiknek a múltja a Szövetségi Köztársaságban megszokottnál nagyobb mértékben volt kompromittáló. Közismert, hogy közöttük volt Wolfgang Immerwahr Fränkel is, a szövetségi legfőbb ügyész, mert egyik keresztnevét figyelmen kívül hagyva* teljes mértékben valótlan adatokkal szolgált a náci rezsim idején betöltött szerepét illetően. Persze amennyiben a becslés, amely szerint a Szövetségi Köztársaság 11 500 bírája közül 5000 a Hitler-rezsim idején is a bíróságokon tevékenykedett, helytálló, akkor mindez nem

A bíróság, mely Eichmannt halálra ítélte

több, mint csöpp a tengerben. 1962 novemberében, röviddel az igazságszolgáltatás megtisztogatását követően, illetve hat hónappal azután, hogy Eichmann neve lekerült az újságok címlapjáról, Flensburgban, majdnem üres tárgyalóteremben kezdődött meg a régóta várt per Martin Fellenz ellen. Az egykori magas rangú SS- és rendőrségi vezetőt, aki Adenauer Németországában az FDP prominens tagja lett, néhány héttel Eichmann elfogatása után, 1960 júniusában tartóztatták le. A vád 40 000 lengyelországi zsidó meggyilkolásában való bűnrészeség, illetve néhány gyilkosságban való közvetlen közreműködés volt. Több mint hatheti, kimerítő tanúmeghallgatás után az ügyész a legmagasabb büntetés, az életfogytiglani fegyház kiszabását kérte. Az esküdtszék Fellenzet négy évre ítélte, amelybe beszámítottak két és fél, vizsgálati fogságban eltöltött évet. Az eset a vád súlyossága miatt igen nagy feltűnést keltett, a szövetségi bíróság esetleg újra is fogja tárgyalni. Ahol azonban a meggyilkoltak száma csak százas, nem pedig ezres nagyságrendű, ott épp az ilyen esküdtszék ítéletei végződnek gyakran felmentéssel – például a 322. Rendőrhadosztály egykori tisztjei ellen folytatott perben, akiket ugyancsak tömeggyilkosságban való bűnrészeséggel vádoltak.

Mindezek ellenére kétségtelen, hogy az Eichmann-per következményeit sehol másutt nem lehet annyira érzékelni, mint Németországban. A német nép saját múltjához kapcsolódó magatartása, melyen a németkérdés összes szakértője immár több mint tizenöt éve töri a fejét, aligha nyilvánulhatott volna meg egyértelműbben; a németeknek így ugyanolyan jó volt, mint másképpen lett volna. Bár nem igazán zavarta őket, hogy országukban számos gyilkos szabadlábon tartózkodhatott, hiszen ezek felső parancs hiányában további gyilkosságokat aligha követnek majd el, mivel azonban a világ közvéleménye, illetve „a külföld” mindenképpen ragaszkodott az ilyen emberek megbüntetéséhez, készen mutatkoztak az efféle igények kielégítésére is, legalábbis egy bizonyos mértékig.

Adenauer szövetségi kancellár „visszahatásokat” jósolt, és kifejtette aggodalmát, hogy a per – amint ez meg is történt – „a Hitler-rezsim egész iszonyatát újra felkavarja”, és az egész világon új németellenes hullámot kelt életre. A tíz hónap alatt, amíg Izrael a perre készült, Németország felvértezte magát a „külföld” előre látható reakcióival szemben, és korábban soha nem tapasztalt buzgalommal látott hozzá az országban élő náci bűnözők felkutatásához, a büntetőeljárás megindításához. De a német hatóságok vagy a közvélemény meghatározó szereplői egyetlen alkalommal sem igényelték Eichmann kiadatását, ami egyébként természetes lett volna, hiszen minden szuverén állam féltékenyen őrködik saját jogai felett, amibe beletartozik a saját bűnözői feletti ítélkezés joga is. (Az Adenauer-kormány hivatalos indoklása, mely szerint mindez azért nem lenne lehetséges, mert Izrael és Németország között nem kötött kiadatási egyezmény, nem állja meg a helyét; ez ugyanis pusztán annyit jelent, hogy Izraelt nem tudták volna a kiadásra kényszeríteni. A hesseni főállamügyész, Fritz Bauer kérvényezte a bonni szövetségi kormánynál a kiadatási kérelmi eljárás beindítását, de Bauernak az ügyben kifejtett álláspontja egy német zsidó véleménye volt, amit a német közvélemény nem osztott. Kérvényét nem csak Bonnból utasították vissza, hanem általában is alig vettek róla tudomást, és senki nem támogatta. A kiadás elleni másik érvet olyan megfigyelőktől lehetett hallani, akiket a nyugatnémet kormány küldött Jeruzsálembe: Németországban eltörölték a halálbüntetést, ezért nincs olyan helyzetben, hogy olyan ítéletet hozzon, amit Eichmann megérdemel. Tekintetbe véve azt az enyheséget, amit a német bíróságok a náci időszak tömeggyilkosaival szemben újra és újra tanúsítottak, az embernek meglehetősen nehezeze esik komolyan venni ezt a fajta érvelést. G. J. Jansen minden bizonnyal közelebb járt az igazsághoz, amikor (1961. augusztus 11-én) a következőket írta a *Rheinische Merkur*-ban: „A Szövetségi Köztársaságban a »törvénytelenesség« elkövetése »tudatának hiányában« a felmentéssel kellene számolni – legalábbis a hasonlóan jelentős ügyek eddigi gyakorlata alapján.”)

Csak hogy az ügynek van egy másik, súlyosabb és politikailag nyomasztóbb oldala is. Egyáltalán nem mindegy ugyanis, hogy a gyilkosokat és egyéb bűnözőket jól menő csokoládégyári, illetve illatszerüzleti bűvőhelyükön leplezik-e le, vagy pedig jelentős, a széles nyilvánosság számára is látható tiszteletre méltó hivatali állásokban találnak-e számos olyan embert, akik Hitler idején virágzó karriert futottak be. Hogy a szövetségi kormány és a tartományi adminisztrációk, a rendőrség, a minisztériumok, a diplomáciai szolgálatok és az egyetemek, röviden az egész német közélet tele volt egykor magas pozíciót betöltő náccikkal, azt az Eich-

mann-per kezdetén tudta mindenki. Ezt azzal az indokkal lehetett elnézni, hogy valószínűleg egyáltalán nem lehetett volna német kormányt és német közigazgatást felállítani, ha az Adenauer-kormány a kompromittáló náci múlt kérdését nem kezeli meglehetősen nagyvonalúsággal. Hiszen természetesen éppen az ellenkezője igaz annak, amit a szövetségi kancellár 1961 tavaszán bizonygatott; szerinte a német lakosság viszonylag kis százaléka volt náci, és „a legtöbb ember, ha bármely zsidó polgártársának segíteni tudott, azt örömmel és szívesen megtette”. De legalább egy német újság akadt, a *Frankfurter Rundschau*, amelyik a kézenfekvő kérdést, hogy az a sok ember, aki példának okáért a szövetségi legfőbb ügyész múltját ismerte, miért is hallgatott, a még kézenfekvőbb válasszal felelte meg: „Mert saját magukat is vétkesnek érezték.” Amint már említettem, mindez közismert volt; de az összefonódások ijesztő mértéke és az a tény, hogy a közélet terhes múlttal bíró tagjai között tömeggyilkosok is találhatóak, csak a legutóbbi években folyó perek fényében került napvilágra. A háború utáni Németországot sújtó szerencsétlenség mértékéről csak azóta alkothatunk képet, amióta az olyan embereket, mint dr. Georg Heuser, a rheinland/pfalzi tartományi bűnügyi rendőrség főnöke, cinkosként vagy legalábbis a tömeggyilkosságok intim ismerőjeként leplezték le; amióta komoly gyanú merült fel olyan vezető hivatalnokokkal szemben, mint Theodor Saevecke bűnügyi tanácsos, bonni „hazaárulási” referens, vagy olyan magas kormányzati pozíciók birtokosaival szemben, mint például Hans Krüger egykori szövetségi kitelepítésügyi miniszter, vagy Karl Friedrich Vialon, a bonni fejlesztésügyi minisztérium államtitkára.

Mint már említettem, mindezt a per idején még nem lehetett tudni. De a per folyamán, amely Ben Gurion javaslatára a formális jogi szempontokat mellőzve az események teljességét volt hivatott előtérbe állítani, természetesen fel kellett volna tárni minden német hivatal és hatóság részvételét az „Endlösung”-ban – vagyis az állami minisztériumok teljes hivatali apparátusának, a Wehrmachtnek és a vezérkarnak, az igazságszolgáltatásnak, az iparnak és a gazdaságnak a cinkosságát. Azonban annak ellenére, hogy a vád és maga Hausner is megtette ezt – nem riadva vissza attól, hogy az egymást követő tanúkat olyan dolgokról faggassa, amelyek szörnyűek és igazak voltak ugyan, de a vádlott cselekedeteihez vajmi kevés közük volt –, azt

mégis gondosan kerülte, hogy a német közéletben szinte mindenütt tapasztalható összefonódásokat, a párt tagságán jóval túlmutató olyan üzleteket és cselekedeteket, amelyek többé-kevésbé kapcsolatban álltak a zsidók kiirtásával, egyáltalán megemlítsék. A per kezdete előtt pletykaszerűen hallani lehetett, hogy Eichmann „a Szövetségi Köztársaság több száz prominens személyiségét” cinkosként nevezte meg, de e pletykák nem voltak igazak. Hausner úr a nyitóbeszédében említette Eichmann „cinkosait e bűncselekményben, akik sem gengszterek, sem pedig alvilági figurák nem voltak”, és megígérte, hogy „találkozni fogunk velük – orvosokkal és ügyvédekkel, tudósokkal, bankárokkal és gazdasági vezetőkkel – azon grémiumok kapcsán, amelyek elhatározták a zsidók kiirtását”. Eme ígéretét nem tartotta be: abban a formában, ahogyan megtette, nem is tarthatta be. Hiszen soha nem létezett egy „döntő grémium”, és a „taláros, akadémiai címeket viselő méltóságok” soha nem is hoztak határozatot a zsidók kiirtásáról, hanem azért gyűltek egybe, hogy megtervezzék azokat a lépéseket, amelyek Hitler parancsának végrehajtásához szükségesek. Csak egyetlen ilyen eset került szóba a bíróságon, dr. Hans Globke esete, aki jó huszonöt évvel ezelőtt a Nürnbergi Törvényekhez fűzött gyalázatos kommentár egyik szerzője volt, majd valamivel később az a ragyogó ötlete támadt, hogy minden német zsidó okmányába írják be az Israel, illetve Sarah keresztneveket. De Globke nevét – s nem többet, mint a nevét – nem az ügyesség, hanem a védelem említette a jeruzsálemi bíróságon folyó tárgyalások alatt, s az is csak annak reményében, hogy az Adenauer-kormányt sikerül „rábeszélnie” az Eichmann kiadatását célzó eljárás megindítására. Mindenesetre a korábbi belügyi miniszteri tanácsos és Adenauer szövetségi kancelláriájának államtitkára előnyt élvezhetett volna az egykori jeruzsálemi muftival szemben, ha a bíróság tudomásul veszi a zsidóság szenvedésének történetét a náci rezsim alatt.

A vád számára e történet állt a per középpontjában. „E történelmi perben nem egy személy ül a vádlottak padján, még csak nem is a náci rezsim, hanem a történelmet végigkísérő antiszemitizmus.” A hangot Ben Gurion adta meg, és Hausner főállamügyész hűen követte, amikor nyitóbeszédében (ami három teljes ülésen át tartott) az egyiptomi fáraóval és Hamannal kezdte – „kiirtani, megfojtani és meggyilkolni minden zsidót, fiatalot és öregot,

gyerekeket és asszonyokat, mind egy nap alatt” –, majd Ezékiel idézésével folytatta: „En azonban éléd mentem, s láttalak véredben feküdni, és szóltam hozzád, amint saját véredben feküdtél: élned kell!” Hausner úr megmagyarázta, miként kell e szavakat érteni: olyan „imperatívusként, melyet e nép a történelem színpadán való első megjelenésekor kapott”. Eme interpretációk – történeti ferdítéseiktől és olcsó retorikájuktól most teljes mértékben eltekintve – egyáltalán nem igyekeztek Eichmann-t a tárgyalások középpontjába állítani, mert tulajdonképpen egyenesen következett belőlük, hogy ő nem volt több egy valamilyen titokzatos, előre meghatározott esemény „ártatlan” végrehajtójánál, illetve az örök zsidógyűlölet történelmileg szükségszerű eszközénél, amelynek elő kellett készítenie a „vérrel szennyezett utat”, amelyet „e népnek végig kellett járnia”, hogy rendeltetésének eleget tegyen.

Amikor néhány ülésel később Salo W. Baron, a Columbia Egyetem zsidó történelemmel foglalkozó professzora a kelet-európai zsidóság újkori történelméről szóló szakértői előadását tartotta, Eichmann védője, dr. Servatius nem tudott ellenállni a kísértésnek, és feltette az ebben az összefüggésben esedékes kérdéseket. „Miért e sok szerencsétlenség, miért az üldözések? [...] Nem gondolja, hogy e nép sorsa mögött irracionális okok állnak? [...] Amelyek az értelmet meghaladják?” Majd folytatta: „Nincs-e vajon a történelemben egy olyan szellem, amelyik szükségszerűen, emberi közreműködés nélkül halad előre”? Vajon amit Hausner úr tesz, az alapvetően nem egyezik-e meg „a történeti jogi iskola tanításaival”, „hogymindaz,

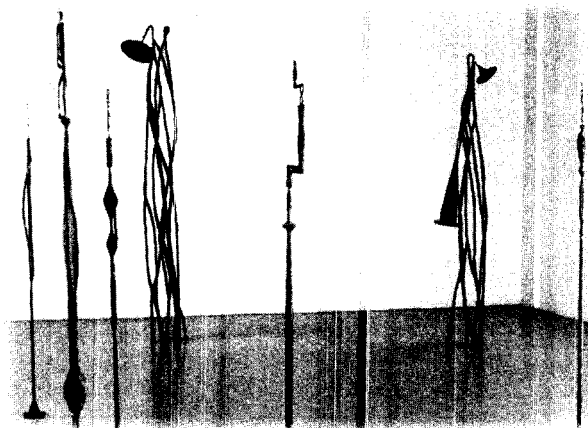
amit a politikai vezetők cselekednek, igen gyakran egyáltalán nem egyezik meg azzal, ami szándékukban áll? [...] Szeretném ezt a megtörténtek példájával megvilágítani: A cél a megsemmisítés volt, az eredmény éppen az ellenkezője, megszületett egy virágzó állam.” A védő érvelése igen veszélyesen megközelítette a Cion bölcseiről szóló legújabb antiszemita variációt, amit néhány héttel korábban az egyiptomi nemzetgyűlésben fejtett ki teljes komolysággal Husszein Zulfikar Sabri külügyminiszter-helyettes: Hitler ártatlan a zsidók tömeges lemészárlásában, hiszen ők „kényszerítették őt bűnök elkövetésére, hogy ezáltal végül is elérhessék céljukat – Izrael állam létrehozását”. Csakhogy dr. Servatius – a vádló történetfilozófiájával összhangban – a „történelmet” arra a helyre helyezte, amelyet általában a Cion bölcseinek tartanak fenn.

De mindezen locsogás ellenére – Ben Gurion szándékai és az államügyész fáradozásai ellenére – a vádlottak padján még mindig egy személy ült, egy hús-vér ember; és ha Ben Gurion számára „mindegy volt, milyen ítélet születik Eichmann felett”, a jeruzsálemi bíróság feladata tagadhatatlanul az maradt, hogy ilyen értelemben hozzon ítéletet.

*Angolból fordította
Pató Attila és Mesés Péter*

* Immerwahr: immer wahr jelentése: „mindig igaz”. (A fordító megjegyzése)

A könyv 1999-ben jelenik meg az Osiris Kiadónál.

*Bőröcz András: Ceruzaalakok
(1994)*